

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ КОКУНРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПДАРСТВ

Сьогодні фермерські господарства визнані, існують поряд з іншими, конкурують як рівноправна форма господарювання на селі. Проте не можна сказати, що фермерський рух має стійкий характер і фермер належить до забезпечених верств населення. Йому приходится вирішувати цілий ряд проблем і, в першу чергу, пов'язаних із забезпеченням конкурентоспроможності свого господарства.

Забезпечення ефективної діяльності фермерських господарств вимагає вирішення ряду питань з підвищення їх конкурентоспроможності, обґрунтування перспектив розвитку, удосконалення економічної стратегії, розробки відповідних заходів, які б дозволили їм пристосуватись до посиленої конкурентної боротьби серед виробників сільськогосподарської продукції на ринку.

В економічній літературі загальні питання конкурентоспроможності підприємств широко розглянуті як у теоретичному, так і у практичному аспектах. Цим питанням присвячені роботи відомих вчених-економістів різних часів: М. Портера, І. Ансоффа, А. Юданова, Г. Азоева, Р. Фатхутдінова, В. Амбросова, М. Долинської, А. Кредисова, А. Літвіненко, В. Андрійчука, Ю.Наумова, О. Дерев'янка та інших. Але особливості сільського господарства і специфіка аграрних відносин потребують дещо іншого підходу до обґрунтування методики визначення рівня конкурентоспроможності фермерських господарств, обґрунтування основних чинників і напрямків її підвищення.

На відміну від інших галузей народного господарства, сільське господарство має ряд технологічних і, в першу чергу, економічних особливостей свого функціонування. Вони впливають на зрозуміння і визначення конкурентоспроможності фермерського господарства.

У статті поставлена мета обґрунтувати систему об'єктивних і суб'єктивних факторів впливу на конкурентоспроможність, розробити методику визначення конкурентоспроможності фермерських господарств.

Конкурентоспроможність господарства, в першу чергу, залежить від оптимально обраної спеціалізації, а також наявності і рівня використання виробничо-ресурсного потенціалу – землі, трудових ресурсів і засобів виробництва. Для фермерського господарства конкурентоспроможність – це забезпечення оптимальних пропорцій між обсягами виробництва і реалізації продукції та його економічними можливостями, платоспроможності і інвестиційної привабливості підприємства, зменшення природних і економічних ризиків приватного господарювання. З іншого боку, під конкурентоспроможністю слід розуміти здатність фермерських господарств виробляти продукцію, яка користується попитом на ринку, брати участь у боротьбі за покупця, а також шукати напрямки збільшення своєї частки на ринку.

Особливості сільськогосподарського виробництва обумовлюють деякі відмінності щодо класифікації факторів конкурентоспроможності аграрного підприємства. На наш погляд, класифікація внутрішніх (суб'єктивних) факторів конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства може бути поділена на 4 групи: технологічні (земля і її якість, матеріалозабезпеченість, забезпеченість

засобами виробництва і трудовими ресурсами); організаційні (умови оплати, терміни постачання, реклама); природно-кліматичні і селекційно-генетичні.

Особливістю фермерських господарств як організаційної форми є те, що в них не завжди є можливості самостійно, в повному масштабі, забезпечити маркетингову діяльність, гарантії реалізації виробленої продукції, гарантованого матеріально-технічного і фінансового забезпечення виробництва, здійснення селекційно-генетичних заходів. Ці чинники повинні бути враховані при класифікації факторів конкурентоспроможності фермерських господарств.

На ринку фермер вступає в економічні відносини, які регламентуються системою законів, аграрною політикою, кредитною системою держави, системою матеріально-технічного постачання сільськогосподарського виробництва, формами і каналами реалізації продукції та інші. Вони об'єктивно впливають на конкурентоспроможність фермерських господарств. Врахування умов зовнішнього середовища, обстеження сильних і слабких сторін своїх господарств і господарств-конкурентів є необхідною умовою для розробки власної стратегії розвитку фермерського господарства, створення механізму зниження рівня ризику господарювання в умовах існуючого ринкового середовища та посилення конкуренції [1, с. 239]. За нашим розумінням об'єктивні фактори конкурентоспроможності є джерелами загроз фермерським господарствам в їх конкуренції на аграрному ринку, а суб'єктивні, внутрішні фактори виступають потенційними можливостями фермерів протистояти цим загрозам.

Враховуючи умови функціонування фермерських господарств при визначенні їх конкурентоспроможності є доцільним враховувати не тільки фактори, які відображають наявність виробничо-ресурсного потенціалу, а й фактори, які відображають їх господарську діяльність: рівні концентрації виробництва, кооперації господарської діяльності фермерських господарств, економічної та виробничої їх стійкості.

Результативними показниками оцінки конкурентоспроможності великих (за розмірами площі сільськогосподарських угідь) фермерських господарств може бути виручка від реалізації продукції, валовий або чистий прибуток в розрахунку на одиницю земельної площі.

Оцінка конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств – складна проблема, для вирішення якої на практиці застосовують різні методичні підходи: індикативний метод, метод ієрархій, різниць, конкурентних переваг, конкурентного статусу, експертних оцінок та інші [2, с.57].

Р.А. Фатхутдінов рекомендує оцінювати конкурентоспроможність організації (фірми) на основі показників конкурентоспроможності товарів з урахуванням значущості ринків, на яких вони були реалізовані, і рентабельності організації [3, с.299]. По методиці оцінки конкурентоспроможності організації пропозиції Р.А. Фатхутдінова полягають в наступному:

- рівень конкурентоспроможності розраховувати як середньозважену величину по показниках конкурентоспроможності конкретних товарів на конкретних ринках;
- окремо проводити аналіз ефективності діяльності організації виходячи з конкурентоспроможності і ефективності кожного товару на кожному ринку;
- окремо розраховувати показник стійкості функціонування організації;

Ми вважаємо доцільним взяти в основу методики визначення рівня конкурентоспроможності фермерських господарств методи економіко-статистичного моделювання. При цьому економіко-статистична модель являє собою кореляційне рівняння зв'язку залежного показника і декількох незалежних факторів.

Оскільки підприємство виробляє конкурентоспроможну продукцію, яка на ринку являється і рекламою підприємства-виробника, то при побудові багатофакторних кореляційних моделей в якості залежної змінної величини (y) ми взяли обсяги виробництва товарної продукції сільського господарства в тис. грн. в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, яка визначатиме і рівень конкурентоспроможності фермерських господарств. До незалежних змінних віднесли ті фактори, що найбільше впливають на результати виробництва у господарствах. Насамперед це показники наявності в господарствах і ефективність використання основних елементів виробничо-ресурсного потенціалу: землі, засобів виробництва, матеріалів, трудових ресурсів та ін.

На основі проведених групувань і рішень кореляційних моделей, а також враховуючи те, що при побудові моделі для окремих категорій фермерських господарств в кожному конкретному регіоні і на певному етапі розвитку господарств потрібно виходити з необхідності вирішення проблеми зайнятості сільського населення, до складу незалежних змінних величин (x_i) нами взяті:

x_1 – бал економічної оцінки землі (по віддачі 1 грн. витрат в рослинництві);

x_2 – забезпеченість 1 га сільськогосподарських угідь засобами виробництва, грн.;

x_3 – матеріалозабезпеченість 1 га сільгоспугідь, грн.;

x_4 – забезпеченість 1 га сільгоспугідь трудовими ресурсами, чол.;

x_5 – кількість мінеральних добрив на 1 га сільгоспугідь, центнерів діючої речовини;

x_6 – кількість вироблених еталонних гектарів механізованих робіт на 1 га сільгоспугідь

x_7 – кількість вироблених еталонних гектарів механізованих робіт на 1 працівника.

Об'єктом дослідження були взяті 7 фермерських господарств Лісостепової зони Одеської області з площею сільськогосподарських угідь понад 50 га. За 2004-2006 роки загальна кількість спостережень склала 35.

В результаті рішення задачі по визначенню теоретичних рівнів виробництва товарної продукції на 1 га сільськогосподарських угідь в зазначених фермерських господарствах отримали рівняння наступного вигляду:

$$y = -0,0183 + 0,224x_1 + 0,156x_2 + 0,158x_3 + 36,458x_4 + 3,501x_5$$

Коефіцієнт множинної кореляції $R = 0,79604$, що свідчить про досить тісний зв'язок між обсягами виробництва продукції і врахованими в задачі факторами, F -критерій = 6,75, що значно перевищує табличне значення і свідчить про достовірність інформації і результатів вирішення задачі. Коефіцієнт множинної детермінації 0,6337 свідчить про те, що варіація обраних в задачі видів виробничих ресурсів на 63,37% визначає варіацію обсягів виробництва товарної продукції. Коефіцієнти регресій позитивні і означають, що збільшення будь-якого із факторів призведе до збільшення виробництва продукції.

Порівняння фактичних і можливих рівнів виробництва товарної продукції на 1 га сільськогосподарських угідь кожного фермерського господарства з середнім показником по даній природно-кліматичній зоні дозволить визначити індекс конкурентоспроможності окремого господарства щодо цієї зони (рис. 1).

Як видно з рисунку 1, із 7 фермерських господарств Лісостепової зони Одеської області в трьох індекс конкурентоспроможності, розрахований як відношення фактичного рівня виробництва товарної продукції на 1 га сільськогосподарських угідь окремого фермерського господарства до середнього рівня по зоні 288 грн. більше одиниці.

Ми зробили спробу побудови моделей і оцінки, за їх допомогою, рівнів конкурентоспроможності фермерських господарств по трьом зонам області.

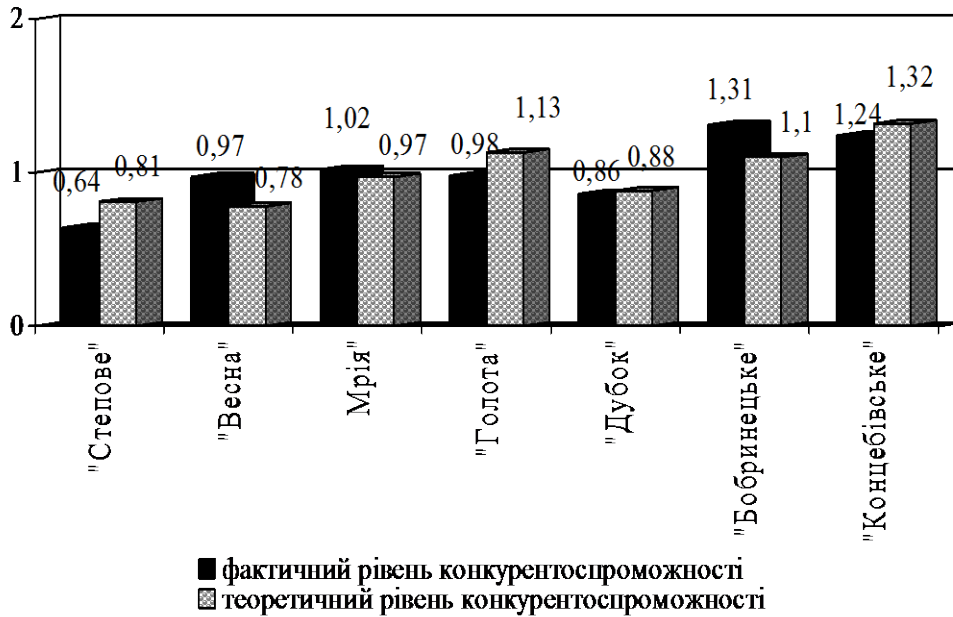

Рис. 1. Рейтинг конкурентоспроможності фермерських господарств зони Лісостепу Одеської області

Більш глибокий і критичний аналіз результатів визначення конкурентоспроможності фермерських господарств показав, що не можна застосовувати якийсь один методичний підхід щодо визначення конкурентоспроможності для різних за розміром чи спеціалізацією фермерських господарств. Ступінь впливу окремих факторів зовнішнього середовища проявляється по-різному, в залежності від розміру підприємства, його галузевої належності, територіального розміщення [4, с.126].

В Одеській області більш як 40% фермерських господарств мають земельну площу до 5 га. Ці господарства, як правило, не мають своїх сучасних засобів виробництва, не застосовують найманої робочої сили, не мають можливостей займатись маркетинговою діяльністю. Вони, залежно від спеціалізації, мають різний рівень товарності виробництва основної продукції. Так, рівень товарності зерна в фермерських господарствах з земельною площею до 5 га нижче 30%, в той час в великих фермерських господарствах цей показник сягає 70%. Рівень товарності виробництва овочевої продукції в вузькоспеціалізованих фермерських господарствах приміських зон значно перевищує показники великих за розміром землі господарств.

В Лісостеповій зоні більш як 80% фермерських господарств мають земельну площу за розміром менше 50 га. В цій зоні в середньому на 1 га сільськогосподарських угідь отримано 288 грн. грошової виручки від реалізації продукції. В зоні Центрального степу питома вага невеликих фермерських господарств сягає вже 72%, виручка від реалізації продукції на 1 га сільськогосподарських угідь складає 297 грн., а в зоні Південного степу невеликі фермерські господарства складають 56%, а виручка в розрахунку на 1 га від реалізації продукції – 492 грн.

Враховуючи те, що значна більшість фермерських господарств мають площу сільськогосподарських угідь до 50 га, тут задіяна значна кількість працездатних, виробляється значна частина товарної продукції, розробку оцінки діяльності фермерських господарств в умовах нестабільності, відсутності або неповної інформації доцільно здійснювати за допомогою як багатофакторного аналізу так і за допомогою експертних методів, які дозволяють найбільш об'єктивно оцінити стан господарства на ринку (табл1).

Для визначення комплексного впливу різних факторів виробничої і господарської діяльності фермерських господарств загроз зовнішнього середовища та внутрішніх можливостей господарства протистояти цим загрозам на фермерське господарство розраховується інтегральний показник оцінки внутрішніх і зовнішніх факторів конкурентоспроможності за формулою:

$$K = \sum_{i=1}^n F_i K^j e_{oi},$$

де F_i – коефіцієнт відносної значимості i -того фактора оцінки стану підприємства, загроз та можливостей;

$K^j e_{oi}$ – коефіцієнт значимості j -того критерію по i -тому фактору;

n – кількість факторів оцінки

Таблиця 1.

Показники експертного аналізу конкурентоспроможності фермерських господарств Б-Дністровського району Одеської області

Фактори оцінки	Ступінь прояву (оцінка від 1 до 10)						Коефіцієнт відносної значимості	Зважена оцінка (балів)					
	I*	II*	III*	IV*	V*	VI*		I*	II*	III*	IV*	V*	VI*
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Сильні, слабкі сторони													
Організаційно-технічний рівень виробництва	4	6	5	6	5	6	0,1	0,4	0,6	0,5	0,6	0,5	0,6
Забезпеченість матеріалами (насіння, корми, ПММ, добрива)	2	4	2	3	2	3	0,15	0,3	0,6	0,3	0,45	0,3	0,45
Достатність обігових коштів	2	5	4	4	3	4	0,1	0,2	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4
Доступність до фінансових ресурсів (кредитування)	2	4	3	3	2	4	0,1	0,2	0,4	0,3	0,3	0,2	0,4
Можливості зниження собі вартості продукції	3	3	2	3	2	2	0,1	0,3	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2
Можливість виробничої диверсифікації	5	3	3	2	2	2	0,15	0,75	0,45	0,45	0,3	0,3	0,3
Можливості оренди сучасних технологій	2	4	5	4	4	5	0,1	0,2	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5
Можливості нарощування обсягів виробництва	3	5	6	6	5	5	0,2	0,6	1,0	1,2	1,2	1,0	1,0
Середньозважена оцінка конкурентоспроможності							1,0	2,95	4,25	4,15	4,25	3,2	4,15

Продовження табл..1													
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Дефіцит матеріалів (насіння, кормів, ПММ, добрив, тощо)	8	6	8	7	8	7	0,25	2,0	1,5	2,0	1,75	2,0	1,75
Ціновий диктат покупця с.-г. продукції	6	4	4	3	3	4	0,2	1,2	0,8	0,8	0,6	0,6	0,8
Надлишок пропозиції продукції на внутрішньому ринку	1	2	1	1	2	2	0,2	0,2	0,4	0,2	0,2	0,4	0,4
Поява нових конкурентів	6	4	4	5	3	4	0,3	1,8	1,2	1,2	1,5	0,9	1,2
Середньозважена оцінка загроз зниження конкурентоспроможності							1,0	5,2	3,9	4,2	4,05	3,9	4,15
Партнерство з оптовими покупцями продукції	4	6	5	4	5	6	0,2	0,8	1,2	1,0	0,8	1,0	1,2
Кооперація технологічна	6	5	4	5	4	4	0,15	0,9	0,75	0,6	0,75	0,6	0,6
Кооперація з переробки продукції	3	4	6	4	3	4	0,2	0,6	0,8	1,2	0,8	0,6	0,8
Спеціалізація господарства	4	6	6	4	4	2	0,2	0,8	1,2	1,2	0,8	0,8	0,4
Подальша інтенсифікація господарства	2	3	3	2	4	3	0,1	0,2	0,3	0,45	0,3	0,3	0,45
Державна підтримка	2	2	3	2	2	3	0,15	0,3	0,3	0,45	0,3	0,3	0,45
Середньозважена оцінка можливостей уникнення загроз							1,0	3,6	4,55	3,75	2,9	3,7	3,75

* I – “Кантемирівське”, II – “Вигон”, III – “Мічурін”, IV – “Миколаївське”, V – “Тіра”, VI – “Вербове”

Відносно шести фермерських господарств Б-Дністровського району експертним шляхом встановлено, що мінімальна потенційна конкурентоспроможність складає 2,95 (“Кантемирівське”), максимальна – 4,25 – в господарствах “Вигон” і “Миколаївське”.

За такою ж методикою визначались інтегральні показники оцінки загроз. В нашому прикладі максимальний рівень загроз складає 5,2 (“Кантемирівське”) і мінімальне 3,9 – “Вигон” і “Тіра”.

Найбільші можливості запобігти загрозам конкурентоспроможності є в фермерському господарстві “Вигон” (коефіцієнт складає 4,55) і найменші – в фермерському господарстві “Миколаївське”.

Виходячи з міркувань про взаємозалежність конкурентоспроможності фермерських господарств від ефективності його функціонування, зовнішніх факторів, що створюють загрози конкурентоспроможності, та внутрішніх факторів, за допомогою яких господарство може протидіяти загрозам, пропонується узагальнюючий показник конкурентоспроможності ($K_{ф.г.}$) визначати за формулою:

$$K_{ф.г.} = K_{в.п.} - K_з. + K_{в.ф.},$$

де $K_{в.п.}$ – інтегрований коефіцієнт виробничого потенціалу фермерських господарств на дату спостереження;

$K_з.$ – інтегрований коефіцієнт впливу зовнішніх факторів (загрози);

$K_{в.ф.}$ – інтегрований коефіцієнт потенційних можливостей (внутрішніх факторів) фермерського господарства протистояти загрозам зовнішнього середовища.

Результати рейтингової оцінки можна розглядати як по вертикалі так і по горизонталі (табл.2). Вертикальний зріз дає уявлення про окремі аспекти розвитку фермерських господарств. Горизонтальний аналіз дозволяє розташувати фермерські господарства у порядку рівня їх конкурентоспроможності.

Таблиця 2

Рейтинг конкурентоспроможності фермерських господарств
Б-Дністровського району Одеської області

Інтегруючі показники	Фермерські господарства району					
	Кантеми- рівське	Вигон	Мічурін	Миколаїв- ське	Тіра	Вербове
Інтегрований коефіцієнт виробничого потенціалу господарства ($K_{в.п.}$)	2,95	4,25	4,15	4,25	3,2	4,15
Інтегрований коефіцієнт впливу зовнішніх факторів (загрози) ($K_з.$)	5,2	3,9	4,2	4,05	3,9	4,15
Інтегрований коефіцієнт протидії господарства загрозам ($K_{в.ф.}$)	3,6	4,55	3,75	2,9	3,7	3,75
Рівень конкурентоспроможності фермерських господарств	1,35	4,9	3,7	3,1	3,0	3,75

В більшості фермерських господарств району спостерігається зниження конкурентоспроможності і лише одне господарство “Вигон” можна вважати стабільним і достатньо конкурентоспроможним.

Таким чином проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. При визначенні конкурентоспроможності фермерських господарств врахувати фактори, що її зумовлюють і виміряти їх кількісну міру впливу можна за допомогою багатофакторної економіко-статистичної моделі залежності результативного показника від факторів (x_i). Це, як правило, фактори внутрішнього середовища – наявність та використання виробничо-ресурсного потенціалу фермерських господарств, які можна економічно інтерпретувати.

Фактори зовнішнього середовища, які в більшості складають певні загрози рівню конкурентоспроможності фермерських господарств виміряти дуже важко. На нашу думку, врахувати їх при визначенні конкурентоспроможності можна за допомогою методів експертних оцінок.

2. Неодноразові спроби розробки і вирішення таких задач показали:

- загально обласний підхід обґрунтування методики визначення конкурентоспроможності фермерських господарств не може бути застосованим в практиці, оскільки чітко проявляється вплив природно-кліматичних умов і спеціалізація господарств на диференціацію інтегруючого показника конкурентоспроможності;

- об'єктом дослідження не можуть бути середні показники діяльності фермерських господарств по району, об'єктом дослідження мусить бути окремі фермерські господарства певної категорії за розмірами площ сільськогосподарських угідь і спеціалізації;

- основними факторами, які найбільш впливають на конкурентоспроможність фермерських господарств, є: площа сільськогосподарських угідь з урахуванням їх якості; власний виробничо-ресурсний потенціал господарства; рівень агротехніки виробництва; рівень концентрації виробництва; кооперація господарської діяльності фермерських господарств; вартість товарної продукції на одиницю земельної площі і рівні економічної та виробничої стійкості фермерських господарств. Інформація про ці показники доступна і її легко можна економічно інтерпретувати в економіко-статистичних моделях.

3. Оцінку конкурентоспроможності фермерських господарств різних за розмірами і рівнем товарності продукції доцільно здійснювати в комплексі, застосовуючи методи економіко-статистичного моделювання залежності результативного показника від відповідних факторів та методи експертних оцінок.

Література

1. Островський П.І., Добрунік Т.П. Стратегія діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах ринкового середовища //Вісник соціально-економічних досліджень, вип. № 15, Одеса, ОДЕУ – 2003, С.239-243.
2. Степаненко С.І. Про визначення рівня конкурентоспроможності переробних підприємств. //Економіка АПК. – 2001. – №5. – С. 56-60.
3. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление: Учебное пособие /Р.А. Фатхутдинов – М.: ЭКСМО.2004 – 542 с.
4. Бельтюков Э.А., Некрасова Л.А. Выбор стратегии развития предприятия: Учебное пособие. – Одесса: ОНПУ, 2002. – 279 с.